

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М. П. ДРАГОМАНОВА**

Матвійчук Тарас Дмитрович

УДК 316.3 (477)

**СОЦІАЛЬНІ ЧИННИКИ
РОЗБУДОВИ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА
В УКРАЇНІ**

22.00.04 – спеціальні та галузеві соціології

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата соціологічних наук

Київ – 2010

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі соціології Львівського національного університету імені Івана Франка, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор економічних наук, професор
ХОРОНЖИЙ Андрій Гнатович
Львівський національний університет
імені Івана Франка,
професор кафедри менеджменту

Офіційні опоненти: доктор соціологічних наук, професор
ПРЕН Марія Іванівна
Національна академія
державного управління
при Президентіві України

кандидат політичних наук, доцент
ШТЕПА Сергій Олександрович
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова

Захист відбудеться "24" вересня 2010 року о 10:00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.053.17 Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розісланий "14" серпня 2010 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

А. О. Ярошенко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Актуальність дослідження і вивчення громадянського суспільства зумовлена тісним взаємозв'язком між соціальною сферою життя людей, рівнем соціального розвитку, добробуту та наявністю у суспільстві громадянських форм взаємодії. Адже у сучасних умовах суспільного розвитку рівень становлення громадянського суспільства є одним з визначальних чинників поступу у багатьох сферах життя соціуму.

Процес історичного становлення поняття громадянського суспільства характеризується розмаїттям підходів до означення суті і змісту функціональної спрямованості цього феномена. Однак більшість теоретичних положень та інтерпретаційних напрямків пояснення такого етапу розвитку суспільства все ж відводили громадянському суспільству роль своєрідного опонента державі, арбітра та захисника прав і свобод людини від свавілля та недосконалості держави, нею ж створеної. Проте, якщо взяти до уваги соціально-історичні умови, під час яких розвивалися перші підходи до вивчення громадянського суспільства, такий стан справ у процесі становлення нового предмету дослідження у сфері суспільних відносин видається достатньо обґрунтованим.

З розвитком соціальних взаємодій та у ході історичного поступу людства на шляху суспільних, економічних, моральних та духовних перспектив з'являється нагода розглянути феномен громадянського у спектрі соціальних чинників його формування та становлення. В цьому напрямку вивчення та дослідження найбільш актуальною є соціологічна концепція громадянського суспільства. З допомогою теоретико-дослідницького апарату соціологічної науки можемо виокремити нові аспекти впливу соціальних умов на становлення суспільства як громадянського. Такий підхід дозволяє виокремити українську специфіку впливу соціальних чинників на розвиток громадянськості та виокремити особливості становлення громадянського суспільства в Україні.

Варто також звернути увагу на використання поняття "розбудова" громадянського суспільства і на основні зміст та ідею, які вкладені автором у назву дисертації. Зважаючи на те, що становлення громадянського суспільства є процесом, який триває (а не сталим, завершеним явищем), поняття "розбудова" якраз відображає стан мінливості, розвитку та поступу українського суспільства.

Наукова проблема даної дисертаційної праці складається з двох взаємодоповнюючих компонентів та сформульована як:

- питання щодо місця і ролі соціального, зокрема соціальних чинників, у процесах розбудови громадянського суспільства України;

- суперечність розуміння громадянського суспільства як соціального феномену.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційного дослідження є опис соціальних чинників розбудови громадянського суспільства в Україні.

Для досягнення мети сформульовано низку **завдань**:

- дослідити виникнення і становлення поняття "громадянське суспільство";
- окреслити соціальну структуру громадянського суспільства;
- розкрити особливості становлення українського громадянського суспільства у різні історичні періоди;
- прослідкувати взаємозв'язки між різними історичними формами та проявами самоврядування і сучасними функціями громадянського суспільства;
- охарактеризувати зміст та сутність поняття "громада" в історичному контексті та у сучасному розумінні громадянського суспільства;
- відобразити роль громад в організації самоврядування;
- здійснити аналітичне дослідження соціальних чинників, які відіграють безпосередню чи опосередковану роль у процесах розвитку громадянського суспільства;
- визначити найбільш значущі чинники соціального характеру у процесах розбудови громадянського суспільства та охарактеризувати особливості їх впливу на досліджуваний феномен;
- висвітлити особливості функціонування та впливу на громадянське суспільство визначених у процесі теоретичного аналізу чинників;
- порівняти висновки теоретичного аналізу досліджуваної теми з результатами соціологічних досліджень та моніторингів, які були проведені в Україні та тематично пов'язані з процесами розвитку громадянського суспільства;
- з допомогою проведення соціологічного дослідження на тему "Громадянське суспільство: соціальні передумови розвитку" перевірити основні положення, проаналізовані у даній дисертації;
- відповідно до результатів експертного опитування здійснити соціологічне опитування студентської молоді у Львівській області.

Об'єктом дисертаційного дослідження є громадянське суспільство.

Предметом дисертаційної роботи є соціальні чинники, задіяні у процеси розбудови громадянського суспільства в Україні.

Методи дослідження. Збирання, опрацювання та аналіз даних у дисертації проводилися відповідно до загальнонаукових методів дослідницького пошуку з врахуванням принципів об'єктивності. У дисертаційному дослідженні застосовані методи індукції і дедукції, що дало змогу опрацювати перелік визначень поняття “громадянське суспільство”, аналізу та синтезу у процесі теоретичного вивчення соціальних чинників розбудови громадянського суспільства, а також методи порівняння і аналогії, котрі були використані під час аналізу даних різноманітних соціологічних досліджень. Крім того, для збору необхідної теоретичної інформації та проведення соціологічних досліджень у рамках написання дисертації було використано методи експертного опитування (під час проведення соціологічного дослідження на тему “Громадянське суспільство: соціальні передумови розвитку”) та анкетування (у соціологічному дослідженні на тему “Громадянське суспільство: особливості студентського бачення”).

Наукова новизна одержаних результатів представлена в наступних положеннях:

вперше:

- досліджено громадянське суспільство в Україні як соціально-культурний феномен шляхом вивчення ролей соціального капіталу, соціальної ідентичності та соціальної комунікації як соціальних чинників розбудови громадянського суспільства;

- проведено аналіз словотворчого та інтерпретаційного зв'язків між поняттями “громада” та “громадянське суспільство”, внаслідок чого, виявлено, що центральною категорією словосполучення “громадянське суспільство” є поняття “громада”, а не “громадянин”;

отримали подальший розвиток:

- дослідження історичних особливостей розвитку громадянського суспільства в Україні, під час якого описано історичні форми громадянськості;

- узагальнення інтерпретаційних особливостей використання поняття “громада” в історичному контексті, в результаті якого представлено поняттєві значення цього терміна;

- описано взаємозв'язки між історичними проявами та формами самоврядування і сучасними функціями громадянського суспільства;

уточнено:

- становлення поняття “громадянське суспільство”, яке, незважаючи на велике інтерпретаційне поле, має чіткі логічні межі та перелік невід'ємних ознак;

- роль громад у розвитку солідарності та взаємопідтримки.

Практичне значення отриманих результатів. Результати дисертаційного дослідження послужать методичним підходом до розробки програм вдосконалення суспільства. Вивчені ролі соціального капіталу, соціальної ідентичності та соціальної комунікації як соціальних чинників розбудови громадянського суспільства є спрямуванням для подальших досліджень із застосуванням соціологічного інструментарію. Аналіз словотворчого та інтерпретаційного зв'язків між поняттями “громада” та “громадянське суспільство” є підґрунтям для напрацювання нових підходів до розуміння громадянського суспільства в Україні.

Апробація результатів дисертації. Основні концептуальні положення дисертаційної праці апробовано на конференціях та опубліковано у семи виданнях, що визнані Вищою атестаційною комісією України фаховими з соціологічних наук. Теоретичні висновки розділів та підрозділів роботи представлено на конференціях: *Громадянське суспільство як соціально-культурний феномен*: Наукова сесія наукового товариства ім. Т. Шевченка, (Львів, 28 лютого – 29 березня 2008 р.), *Громадянське суспільство України у контексті соціальних трансформацій* : Всеукраїнська науково-практична конференція "Теорія та практика ринкових перетворень: економічний та соціальний контекст" (Вінниця, 21 – 22 березня 2008 р.), *Формування громадянської ідентичності молоді як передумова розвитку громадянського суспільства* : V Міжнародна науково-практична конференція "Молодіжна політика: проблеми і перспективи", (Дрогобич, 18 – 19 квітня 2008 р. м.),

Самоактуалізація в умовах розвитку громадянського суспільства : X Міжнародна науково-практична конференція "Молодь в умовах нової соціальної перспективи", (Житомир, 21 – 22 травня 2008 р.), *Роль та особливості менталітету у контексті розвитку громадянського суспільства* : Всеукраїнська науково-теоретична конференція Соціокультурні і етноментальні чинники економічного розвитку / Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького (Львів, 22 – 23 травня 2008 р.), *Соціокультурний вимір громадянського суспільства* : II Міжнародний львівський соціологічний форум Багатовимірні простори сучасних соціальних змін (Львів, 30 – 31 травня 2008 р.).

Структура роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, одинадцяти підрозділів, висновку, списку використаних джерел (164 найменування) та додатків.

Загальний обсяг дисертації – 285 сторінок, з яких основний текст роботи становить 203 сторінки. В основній частині дисертації подано 13 таблиць, 1 схема та 26 рисунків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність досліджуваної теми та охарактеризовано основні напрямки дослідження громадянського суспільства. У відповідності до теми дисертації поставлена мета і завдання дослідження, сформульовано об'єкт, предмет, представлена наукова новизна і практичне значення, наведено дані про апробацію основних теоретичних напрямків роботи.

Дослідженню соціологічної інтерпретації громадянського суспільства присвячений **перший розділ дисертації "Громадянське суспільство. Особливості соціологічної інтерпретації"**. У першому підрозділі цього розділу "Становлення поняття громадянського суспільства" простежується еволюція поняття "громадянське суспільство" від часів стародавньої Греції до сучасності. Розглядається лексичне поле категорії громадянського суспільства, а також наводяться використовувані терміни, синоніми та переклади поняття "громадянське суспільство". У цьому підрозділі звертається особлива увага на інтерпретаційні особливості застосування та розуміння поняття громадянського суспільства у різні історичні періоди. Враховано мало вивчений та досліджений соціальний спектр сутності громадянського суспільства, який, однак, присутній у переважній більшості публікацій, присвячених громадянському суспільству. З метою чіткої інтерпретації громадянського суспільства у першому підрозділі першого розділу проаналізовано словотворчу специфіку цього поняття. Зокрема, простежено особливості словотворчої міграції цього терміна з часів античних Греції та Риму на сучасну англійську мову. Проаналізовано підходи та рекомендації ряду авторів стосовно способів інтерпретації поняття громадянського суспільства. У висновках підрозділу представлено тези про те, що, незважаючи на багатоманітність інтерпретацій поняття громадянського суспільства, невід'ємною складовою цього феномена є спільнота людей, котра реально існує і є чітко усвідомленою її членами.

При використанні методології структурно-функціонального аналізу обґрунтовується можливість дослідження громадянського суспільства як системно-організованої структурної цілісності, кожен елемент (чинник) якої має відповідне функціональне значення.

У другому підрозділі першого розділу "Соціологічна концепція громадянського суспільства" громадянське суспільство розглядається з соціологічної точки зору, у контексті соціально-культурних проявів та особливостей існування та функціонування такого суспільства.

Обґрунтовується роль соціології у дослідженні громадянського суспільства, котра, оперуючи власним теоретичним та інтерпретаційним апаратом, спроможна дослідити таке суспільство у якісно новому контексті.

У цьому підрозділі досліджується та функціональна частина громадянського суспільства, яка підпадає під безпосереднє вивчення соціології як науки про суспільство, а також простежується та частина соціологічного інструментарію, котра може бути застосована для аналізу суспільства на громадянській стадії його розвитку. Звертається увага на те, що застосування соціологічного підходу допомагає не лише констатувати стан розвитку громадянського суспільства, але й дає змогу змоделювати особливості розвитку громадянськості. Досліджено зміст та особливості соціологічної концепції громадянського суспільства, а також запропоновано два найбільш поширені способи розуміння поняття громадянського суспільства, один з яких включає всю сукупність суспільних відносин, а другий відображає розуміння громадянського суспільства як ідеалу, універсальної "вимірної системи", котра може бути успішно використана при побудові моделей громадянського суспільства.

З метою окреслення особливостей соціологічного підходу до вивчення та аналізу громадянського суспільства у цьому підрозділі охарактеризовано особливості громадянськості, як важливого структурного елемента суспільства, що розвивається як громадянське, а також запропоновано визначення поняття громадянськості. У даній дисертаційній праці громадянськість розглядається як своєрідний індикатор, що сигналізує про стан справ у сфері громадянської активності, відображаючи рівень та етап розвитку соціальних передумов, що необхідні для сприйняття та засвоєння соціумом цінностей суспільства, котре стає громадянським. Також проаналізовано підходи ряду авторів та дослідників щодо розуміння суті громадянськості та її місця у концепції громадянського суспільства. У третьому підрозділі першого розділу "Громадянське суспільство. Соціальний вимір" ґрунтовно проаналізовано саме соціальність громадянського суспільства, ролі та особливості функціонування такого суспільства як соціально-культурного феномена. З метою врахування найсуттєвіших факторів у процесах розбудови громадянського суспільства виокремлено перелік критеріїв, відповідно до яких будуть обрані соціальні чинники, котрі зумовлюють становлення суспільства як громадянського.

Відповідно до обраної теми та концепції дисертаційної праці соціальні чинники розбудови громадянського суспільства повинні бути такими, що: а) спричиняють зміни у структурі громадянського суспільства; б) сприяють його розвитку чи сповільнюють його; в) виокремлюються у громадянському суспільстві як базові; г) зумовлюють власну ідентичність саме українського громадянського суспільства. Відповідно до обраних критеріїв у даній дисертаційній роботі досліджувались такі соціальні чинники розбудови громадянського суспільства України як соціальний капітал, соціальна ідентичність та соціальна комунікація.

Саме тому у цьому підрозділі акцентується увага на соціальному вимірі громадянського суспільства, розуміння якого дозволяє простежити важливі взаємозв'язки між розвитком соціальної сфери та розбудовою громадянського суспільства. У підрозділі обґрунтовано особливості взаємозв'язків громадянського суспільства та соціальної сфери, охарактеризовано поняття "соціальне".

З метою дослідження соціальної складової громадянського суспільства вивчено особливості солідарності, котра сприяє формуванню необхідного для громадянського суспільства типу соціальних взаємодій. Здійснено спробу розглянути громадянське суспільство як наслідок розвитку соціальності як такої, а також як етап ефективного процесу функціонування соціальних зв'язків та взаємодій. З метою конкретизації сфери наукового пошуку досліджуваної теми обґрунтовано вживання у назві дисертації поняття "розбудови". Також у цьому підрозділі проаналізовано взаємозв'язки між соціальною та соціокультурною сферами суспільства, роль феномена свободи та соціальної єдності у суспільному розвитку, досліджено значення традицій та цінностей у громадянській культурі, наведено ряд найрізноманітніших визначень громадянського суспільства та виокремлено у кожному з них підтвердження соціальної спрямованості такого суспільства.

Досліджено особливості взаємозв'язку людини, вільного громадянина та громадянського суспільства. Вільна людина розглядається у даній дисертаційній праці як найменший і найперший елемент, з якого починається становлення громадянського суспільства.

У підрозділі також проаналізовано значення права та суспільної самосвідомості у контексті розвитку громадянського суспільства, що впливає з Конституції України, котра гарантує право громадян України на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації для здійснення і захисту своїх прав та свобод.

З метою конкретизації співвідношення громадянського суспільства та держави опрацьовано статті ряду дослідників даної тематики. Встановлено, що громадянське суспільство та держава не є суперечливими категоріями, а, перш за все, взаємодоповнюючими елементами.

Для відображення рівня взаємодії індивіда та громадянського суспільства у підрозділі охарактеризовано поняття стилю та способу життя, як сукупностей форм життєдіяльності людей.

Обґрунтовано важливість менталітету та ментальності у процесах розбудови громадянського суспільства, а також проаналізовано запропоновані рядом авторів інтерпретації, що стосуються ролі цих категорій у становленні суспільства як громадянського.

У даному підрозділі дисертаційної праці також досліджено традиції, як один із найважливіших елементів структури громадянського суспільства. Важливість традицій у формуванні громадянського суспільства полягає в їх здатності відображати історичні форми вияву громадянськості та проектувати їх (форми) у сучасність. Скажімо, існування традиції приймати рішення колегіально (віче, сходина) витісняє беззаперечне прийняття безальтернативної думки однієї людини.

Для охарактеризування взаємодії соціальної та економічної сфер громадянського суспільства у даному підрозділі звертається увага на соціальну обумовленість економічних відносин, на які впливають рівень взаємодовіри та існування інституту приватної власності (як суспільно визнаної та соціально прийнятної форми власності).

Як середовище та передумова існування ефективного громадянського суспільства проаналізовано поняття громадянської культури, котра розглядається як окремий вид функціонування соціуму, який за своїми характеристиками є сталим та достатньо стійким і незмінним у часі. З метою підтвердження соціально-культурної природи громадянського суспільства у підрозділі вивчено важливість духовної сфери, як середовища формування культурних та ціннісних орієнтацій.

У четвертому підрозділі першого розділу "Соціальна структура громадянського суспільства" проаналізовано та досліджено соціальні зв'язки всередині громадянського суспільства як соціального феномена, охарактеризовано його структурованість та диференційованість. Зазначено, що соціальна структурованість та диференційованість є невід'ємними ознаками громадянського суспільства, оскільки забезпечують умови для його життєдіяльності та збалансованої стабільності. У підрозділі також зазначається, що соціальна структура громадянського суспільства певною мірою віддзеркалює рівень розвитку самого соціуму. Адже від того, наскільки суспільство забезпечує умови гармонійного розвитку особистості на всіх етапах суспільного життя залежить і універсальність соціальної структури громадянського суспільства.

У цьому підрозділі простежено також особливості та механізми соціального партнерства, охарактеризовано значення соціетального суспільства. Особлива увага звертається на аналіз понять моралі, цінностей та світоглядних характеристик як важливих структурних елементів громадянського суспільства. Враховано структурну динаміку розвитку українського соціуму, а також такі складові громадянськості в Україні як сім'я, рід, нація, мова та культура. Окремо наголошено на важливості врахування у дослідженнях громадянського суспільства особливостей українського соціуму.

Як окремий елемент структури громадянського суспільства розглянуто громадські організації та об'єднання. Проте не з точки зору їх функціональної направленості, а з позиції сутності та місця у структурі суспільства, що розвивається як громадянське. З метою охоплення всієї багатоманітності структури громадянського суспільства наведено ряд ознак такого суспільства, а саме: соціальний капітал, соціальна ідентичність та соціальна комунікація.

Другий розділ дисертаційної праці "Окремі соціальні чинники, задіяні у процесі формування громадянського суспільства в Україні" та перший його підрозділ "Громадянське суспільство в Україні. Історичний аспект" зосереджує увагу на історичних проявах громадянськості та сучасних особливостях розвитку українського громадянського суспільства. У цьому підрозділі до уваги беруться історично відомі форми людської взаємодії на засадах солідарності, співпраці та толерантності, які є визначальними та першочерговими для формування передумов самої можливості існування громадянського суспільства, а також прийняття цінностей та норм такого суспільства соціумом. На основі публікацій ряду авторів та дослідників доводиться унікальність кожного окремого громадянського суспільства (зокрема українського) з огляду на індивідуальність та неповторність соціальних передумов виникнення такого суспільства на базі різних соціально-історичних подій. Оскільки громадянське суспільство в Україні має власну специфічну історію становлення та розвитку, у цьому підрозділі простежуються основні історичні епізоди, що позначилися певними проявами громадянськості та суспільної солідарності, проявами, сукупність яких ми сьогодні називаємо громадянським суспільством. Таким чином, проаналізовано різноманітні форми самоврядування, зокрема громади. Для уточнення смислових характеристик поняття "громада" (яке обране як ключове у інтерпретації громадянського суспільства українською мовою) здійснено аналіз походження цього терміна, а також наведено перші згадки про громади та смислові форми, у яких найчастіше він використовувався. З метою простеження історичних зв'язків між давніми громадами та сучасним громадянським суспільством у цьому підрозділі досліджується еволюція поняття громади та форми соціальних устроїв, пов'язані з самоуправлінням.

Щоб ґрунтовніше пояснити розуміння громадянськості у різні історичні періоди, наводяться цитати громадських діячів, письменників та вчених цих періодів. Також у підрозділі аналізуються особливості соціокультурного існування та функціонування сільської громади як прототипу українського самоврядування від часів України-Русі. Вивчено особливості самоврядування періодів Магдебурзького права, Козацької республіки, імперського поневолення.

Проаналізовано діяльність братств, просвітницьких та релігійно-культурних громад, котрі для своїх сучасників виступали виразниками та захисниками суспільних інтересів.

Другий підрозділ другого розділу "Роль соціального капіталу у розвитку громадянського суспільства" зосереджує увагу безпосередньо на одному із досліджуваних соціальних чинників розбудови громадянського суспільства в Україні, яким є соціальний капітал. У даній роботі соціальний капітал розглядається як один з найбільш важливих елементів у структурі громадянського суспільства, котрий одночасно є і передумовою і наслідком існування та функціонування суспільства як громадянського. Зазначено, що соціальний капітал формується на основі солідарності, яка є основою ефективних суспільних відносин. Наводяться визначення соціального капіталу, запропоновані українськими та закордонними дослідниками, а також аналізується яким чином соціальний капітал сприяє розбудові громадянського суспільства. У підрозділі простежено взаємозв'язки між рівнем розвитку соціального капіталу та якістю формування громадянського суспільства.

У третьому підрозділі другого розділу "Соціальна ідентичність як передумова громадянськості" проаналізовано значення та роль соціальної ідентичності у процесах, пов'язаних з розбудовою громадянського суспільства в Україні. Поряд із іншими різновидами ідентичностей соціальна ідентичність розглядається саме як соціальний чинник розбудови громадянського суспільства в Україні. Адже можливість існування громадянського суспільства великою мірою залежить від того, наскільки суспільство готове прийняти цінності толерантності та солідарності. Як важливий елемент соціальної ідентичності проаналізовано особливості ідентичності територіальної, зокрема її роль у процесі соціалізації. Окрім соціальної ідентичності до теоретичного аналізу у цьому підрозділі включено також поняття соціальної ідентифікації, як механізму вироблення толерантності. Поряд із поняттями соціальної ідентичності та соціальної ідентифікації розглянуто роль національної ідеї у процесах, пов'язаних з розбудовою громадянського суспільства в Україні.

Підрозділ "Соціальна комунікація як ознака громадянського суспільства", який є четвертим у другому розділі дисертаційної роботи, досліджує соціальну комунікацію як індикатор якісних змін, що відбуваються під час становлення українського суспільства як громадянського, а також як один з соціальних чинників розвитку такого суспільства. Беручи до уваги публікації українських та закордонних вчених, проаналізовано основні взаємозв'язки між соціальною комунікацією та процесами розбудови громадянського суспільства.

У третьому розділі дисертаційної роботи "Соціологічний аналіз розвитку громадянського суспільства в Україні", зокрема у його першому підрозділі "Аналіз результатів соціологічних досліджень громадянського суспільства" проаналізовано дані кількох соціологічних досліджень, які дають змогу кількісно охарактеризувати сучасне українське громадянське суспільство. У підрозділі опрацьовано кількісні показники існування громадських організацій та об'єднань в Україні, а також досліджено особливості громадянської активності сучасного українського суспільства. Частиною цього підрозділу є аналіз дослідження, проведеного у рамках проекту *CIVICUS Index on Civil Society*, котрий зініціювала та координувала організація *CIVICUS: World Alliance for Citizen Participation*. На основі методики цього дослідження проаналізовано основні параметри сучасного українського громадянського суспільства, а також напрацьовано спосіб виміру міри розвитку соціальних чинників розбудови громадянського суспільства в Україні. Шляхом модифікації графічного звіту даного дослідження та перевірки початкових показників вироблено новий спосіб дослідження та графічного представлення рівнів розвитку соціального капіталу, соціальної ідентичності, соціальної комунікації та соціального партнерства. Таким чином, з допомогою методики, напрацьованої для проекту *CIVICUS* представником Центру громадянського суспільства Лондонської школи економіки паном Гельмутом Анхайєром, можна вимірювати кількісні та якісні показники соціальних чинників розбудови громадянського суспільства. Використання цієї методики може бути ефективним і у дослідженні структурно-функціональних характеристик розвитку кожного соціального чинника у певний часовий період.

Друга частина третього розділу дисертаційної роботи (підрозділ 3.2) "Соціальні умови розвитку громадянського суспільства", містить результати конкретного соціологічного дослідження, яке проводилось методом експертного опитування із застосуванням методики "снігового клубка". Відповідно до цього методу, кожен наступний експерт був залучений до дослідження завдяки рекомендаціям попередньо опитаного респондента.

На основі опрацювання результатів дослідження було здійснено аналіз особливостей функціонування сучасного громадянського суспільства в Україні, вивчено експерту оцінку сучасного стану розвитку українського суспільства як громадянського, а також досліджено роль соціальних умов у розвитку такого суспільства.

Внаслідок проведеного соціологічного дослідження методом експертного опитування на тему "Громадянське суспільство: соціальні передумови розвитку" виокремлено основні соціальні чинники розбудови громадянського суспільства в Україні.

Отримані у результаті цього опитування рекомендації експертів стали основою соціологічного дослідження на тему "Громадянське суспільство: особливості студентського бачення", представленого у розділі 3.3. ("Особливості студентської інтерпретації громадянського суспільства") дисертаційної праці, метою якого було вивчити та проаналізувати розуміння особливостей розвитку громадянського суспільства у середовищі студентської молоді та порівняти експертні оцінки та студентські міркування на тему громадянського суспільства. Під час аналізу результатів цього опитування вивчено роль студентської молоді Львівщини у розвитку соціального капіталу, а також досліджено думку студентів стосовно впливу переліку соціальних чинників на становлення та розвиток громадянського суспільства в Україні. У відповідності до результатів проведених соціологічних досліджень проаналізовано три соціальні чинники розбудови громадянського суспільства в Україні, а саме: соціальний капітал, соціальна ідентичність та соціальна комунікація.

У відповідності до результатів проведених соціологічних досліджень вивчено особливості становлення громадянського суспільства в Україні, а також проаналізовано основні напрями розвитку концепції громадянського суспільства.

Основні висновки. Під час виконання основного завдання дисертаційної роботи, що полягало у дослідженні соціальних чинників розбудови громадянського суспільства в Україні встановлено:

- центральною категорією словосполучення “громадянське суспільство” є поняття “громада”, а не “громадянин”, тому важливим елементом інтерпретації досліджуваного феномену є поняття “громадянськість”, – якісна характеристика, що може бути досліджена соціологічно;
- у процесах розбудови громадянського суспільства виняткова роль належить соціальному капіталу, соціальній ідентичності та соціальній комунікації, які поряд з іншими можливими чинниками соціального характеру є такими, що найбільш повно відображають стан громадянського суспільства;
- соціальний капітал є одночасно і передумовою і наслідком функціонування громадянського суспільства;
- соціальна ідентичність поряд з іншими видами ідентичностей посідає першочергове місце у структурі громадянського суспільства;
- ознакою громадянського суспільства, на основі якої можна робити висновки про рівень розвитку такого суспільства є соціальна комунікація.
- основу солідарності та консолідації громад утворюють моральні настанови, які формуються у процесі соціалізації.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

У фахових виданнях:

1. Матвійчук Т. Д. Громади як первинні елементи громадянського суспільства / Т. Д. Матвійчук // Український соціум. – 2008. – № 1(24). – С. 131-139.
1. Матвійчук Т. Д. Громадянське суспільство в Україні. Історичні епізоди / Т. Д. Матвійчук // Наукове пізнання: методологія та технологія. – 2006. – № 2(18). – С. 58-63.
3. Матвійчук Т. Д. Особливості розвитку громадянського суспільства: соціальний вимір / Т. Д. Матвійчук // Нова парадигма. – Вип. 72. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2007. – С. 191-198.
4. Матвійчук Т. Д. Соціальна ідентичність у контексті розвитку громадянського суспільства / Т. Д. Матвійчук // Грані. – 2008. – №4 (60). – С. 88-91.
5. Матвійчук Т. Соціальні реалії в політологічній тематиці / Т. Д. Матвійчук // Політичний менеджмент. – 2007. – №5. – С. 92-98.
6. Матвійчук Т. Соціально-психологічні аспекти розвитку громадянського суспільства / Т. Д. Матвійчук // Соціальна психологія. – 2008. – №3(29). – С. 118-122.

У збірниках наукових доповідей та тез доповідей:

7. Громадянське суспільство України у контексті соціальних трансформацій : зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф. ["Теорія та практика ринкових перетворень; економічний та соціальний контекст"], (Вінниця, 20 – 22 березня 2008 р.) / Том IV / Вінниця: ВІЕ ТНЕУ, 2008. – С. 279-283.
8. Соціокультурний вимір громадянського суспільства : зб. наук. праць. – Наукові студії Львівського соціологічного форуму ["Багатовимірні простори сучасних соціальних змін"] : Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2008. – С. 295-298.
9. Самоактуалізація в умовах розвитку громадянського суспільства : Матеріали X Міжнар. наук.-практ. конф. ["Молодь в умовах нової соціальної перспективи"] : (Житомир, 21-22 травня 2008 р.). – С. 94-96.
10. Громадянське суспільство – міф чи реальність : Матеріали міжнар. наук. студентсько-аспірантської конф. ["Інтеграція країн з перехідною економікою у світовий економічний простір: стан і перспективи"], (Львів, 13-14 травня, 2005 р.) ЛНУ імені І. Франка. – Львів. – 2005. – С. 229-231.
11. Формування громадянської ідентичності молоді як передумова розвитку громадянського суспільства : зб. матеріалів V Міжнар. наук.-практ. конф. ["Молодіжна політика: проблеми і перспективи"], (Дрогобич, 18-19 квітня 2008 р.) / наук. ред. С. А. Щудло. – ДДПУ ім. І. Франка, 2008. – С. 197-199.

АНОТАЦІЇ

Матвійчук Т. Д. Соціальні чинники розбудови громадянського суспільства в Україні. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата соціологічних наук за спеціальністю 22.00.04 – спеціальні та галузеві соціології. – Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, Київ, 2010.

У дисертації розглянуто особливості розвитку громадянського суспільства в Україні, як соціального феномена.

Здійснено аналіз особливостей становлення українського громадянського суспільства у різні історичні періоди. Розглянуто роль громад у процесах розвитку громадянського суспільства.

Основна концептуальна спрямованість дисертації полягає у аналізі громадянського суспільства з точки зору соціальних чинників його становлення, а саме: соціального капіталу, соціальної ідентичності та соціальної комунікації.

З метою вивчення сучасного стану розвитку громадянського суспільства в Україні проведено експертне опитування, та здійснено соціологічне опитування студентської молоді Львівщини.

Ключові слова: громадянське суспільство, соціальний капітал, соціальна ідентичність, соціальна комунікація, громадянськість, громада, солідарність, соціальна структура, самоврядування, свобода, довіра.

Matviychuk T. D. Social factors of civil society development in Ukraine. – Manuscript.

Scientific Thesis for the Degree of the Candidate of Social Sciences in the speciality 22.00.04 – Special and Sectoral Sociologies. National Pedagogical Dragomanov University. – Kyiv, 2010.

In a dissertation are considered features of civil society development in Ukraine as social phenomenon.

The analysis of the Ukrainian civil society's features becoming in miscellaneous historical periods is carried out. The role of communities during development of civil society is considered.

The main conceptual trend of a thesis consists on the civil society analysis from the point of view of social factors that influence its creation, namely: the social capital, social identity and social communication.

With the purpose of state analysis of civil society development in Ukraine the expert interrogation is conducted, and the sociological interrogation of student's youth of the Lviv region is carried out.

Keywords: civil society, social capital, social identity, social communications, civism, community, solidarity, social structure, self-government, liberty, trust.